

Πολιτισμικός Γραμματισμός μέσα από τον Διάλογο και την Επιχειρηματολογία στη Δημοτική και Μέση Εκπαίδευση: Ένα παράδειγμα διδακτικής πράξης¹

Μαρίνα Ροδοσθένους-Μπαλάφα

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας και Διδακτικής της Λογοτεχνίας
Πανεπιστημίου Λευκωσίας

Περίληψη

Η παρούσα εισήγηση στόχο έχει να ανακοινώσει τον τρόπο που προτείνει για την καλλιέργεια του Πολιτισμικού Γραμματισμού το ευρωπαϊκό ερευνητικό πρόγραμμα *Dialogue and Argumentation for Cultural Literacy Learning in Schools* (DIALLS) *Πολιτισμικός Γραμματισμός στο Σχολείο μέσα από τον Διάλογο και την Επιχειρηματολογία*. Το πρόγραμμα χρηματοδοτείται από τον Ευρωπαϊκό Ορίζοντα 2020 και θα διαρκέσει τρία χρόνια. Ο βασικός ερευνητικός εταίρος είναι το Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου του Cambridge, σε συνεργασία με άλλα εννέα Πανεπιστήμια και Ινστιτούτα, μεταξύ αυτών και το Τμήμα Παιδαγωγικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Λευκωσίας.

Ο όρος Πολιτισμικός Γραμματισμός αναθεωρείται και ανασημασιολογείται στο ερευνητικό πρόγραμμα ως ένας όρος ρευστός, που προϋποθέτει τη διαλογική παιδαγωγική και εστιάζει στην προδιάθεση, στάση και ικανότητα της κάθε οντότητας να έρθει σε επαφή με τις πολιτισμικές διαφορές των γύρω του, ώστε να γνωρίσει τη δική του πολιτισμική ταυτότητα με βάση την κοινωνική διάδραση που θα προϋπάρξει.

Η προσέγγιση αυτή θα πραγματοποιηθεί μέσα από συγκεκριμένες ταινίες μικρού μήκους και εικονοβιβλία χωρίς λόγια, αλλά και δραστηριότητες μέσω των μεθόδων του διαλόγου και της επιχειρηματολογίας. Η βασική θεματολογία των κειμένων είναι η συνύπαρξη, η κοινωνική ευθύνη, η ευρωπαϊκή ταυτότητα και στάσεις όπως η ανοχή, η ενσυναίσθηση και η συμπερίληψη. Αφού αναλυθούν σύντομα οι στόχοι και η μεθοδολογία του προγράμματος, θα παρουσιαστούν βασικές θέσεις του Διαλόγου και της Επιχειρηματολογίας στην τάξη μέσα από τη διεθνή βιβλιογραφία. Τέλος, θα παρουσιαστεί ένα ενδεικτικό πλαίσιο διδακτικής προσέγγισης ενός από τα υπό εξέταση εικονοβιβλία χωρίς λόγια, για να δοθεί μια πρώτη ιδέα των εργαλείων αυτών και της χρήσης τους αναφορικά με την καλλιέργεια της δεξιότητας του πολιτισμικού γραμματισμού.

Είναι χρήσιμο τέτοιου είδους προγράμματα να ανακοινώνονται και να γνωστοποιούνται οι πλατφόρμες που τα φιλοξενούν <https://dialls2020.eu/> ώστε να εξυπηρετούν όλους ανεξαιρέτως τους εκπαιδευτικούς, που επιθυμούν να προωθήσουν στις τάξεις τους τεκμηριωμένα εφαρμόσιμες μεθόδους, ως προς τους καινούριους γραμματισμούς, όπως αυτόν του πολιτισμού.

Η κοινωνία του 21ου αιώνα έχει διαφοροποιηθεί κατά πολύ σε σχέση με τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, λόγω κυρίως των ραγδαίων εξελίξεων της τεχνολογίας, αλλά και των διάφορων κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων (βλ. το φαινόμενο των έντονων μεταναστευτικών κυμάτων). Αυτό έχει άμεσο αντίκτυπο στην εκκολλαπτόμενη πλουραλιστική μικροκοινωνία, που αποτελεί το σχολείο. Κατά συνέπεια, το εκπαιδευτικό σύστημα ως ζωντανός οργανισμός επηρεάζεται άμεσα από τις συνεχείς αλλαγές και είναι χρήσιμο να βρίσκει δημιουργικούς τρόπους να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά σε αυτές. Οι εκπαιδευτικοί, οι ανώτεροι λειτουργοί που δημιουργούν την εκπαιδευτική πολιτική σε συνεργασία με ακαδημαϊκούς και ερευνητές συναφών γνωστικών αντικειμένων και ενδιαφερόντων είναι

---

¹ Μία μορφή της ανακοίνωσης αυτής παρουσιάστηκε και στο 4ο Πανελλήνιο Συνέδριο, *Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα: Σχολείο και Πολιτισμός*, Αθήνα, 10-12 Μαΐου 2019.

αναγκαίο πλέον να δουλεύουν από κοινού, με στόχο την αποτελεσματική προώθηση και εφαρμογή των Νέων Γραμματισμών, των Πολυγραμματισμών αλλά και των ποικίλων σύγχρονων πολυτροπικών εργαλείων και μεθόδων, που έχει ανάγκη το σχολείο του 21ου αιώνα.

Μια τέτοια στόχευση και φιλοσοφία έχει και το τριετές (2018- 2021) ευρωπαϊκό πρόγραμμα *Dialogue and Argumentation for Cultural Literacy Learning in Schools (DIALLS) Πολιτισμικός Γραμματισμός στο Σχολείο μέσα από τον Διάλογο και την Επιχειρηματολογία*. Ένα ερευνητικό πρόγραμμα στο οποίο βασικός ερευνητικός εταίρος είναι η Σχολή Παιδαγωγικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Cambridge, σε συνεργασία με άλλα εννέα Πανεπιστήμια, Ερευνητικά Κέντρα και Ινστιτούτα από Κύπρο, Πορτογαλία, Γαλλία, Φινλανδία, Γερμανία, Λιθουανία, Ισπανία και Ισραήλ.² Το πρόγραμμα χρηματοδοτείται από τον Ορίζοντα 2020.

Στο παρόν ερευνητικό πρόγραμμα ο όρος Πολιτισμικός Γραμματισμός αναθεωρείται και ανασηματολογείται ως ένας «δυναμικός», «ρευστός» και «δημιουργικός» όρος (Maine, Cook, Lähdesmäki, επερχόμενο).³ Το να είναι κανείς πολιτισμικά εγγράμματος προϋποθέτει να είναι θετικά προσκείμενος, να διαθέτει ευαισθησία απέναντι στην ταυτότητα, την κληρονομιά και την κουλτούρα όχι μόνο τη δικιά του αλλά και του άλλου (Maine et al, επερχόμενο). Η δημιουργία της πολιτισμικής ταυτότητας μιας οντότητας σε μια τέτοια κοινωνία, που χαρακτηρίζεται από πολιτισμικό πλουραλισμό, ποικίλες αφηγήσεις, ιδέες και πολιτισμικά έργα είναι δυναμική, καθώς προκύπτει μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση ατόμων με την ίδια αλλά και διαφορετική κουλτούρα. Η αναθεωρημένη οπτική του πολιτισμικού γραμματισμού, λοιπόν, ως μια αέναη, μετασχηματιστική, συλλογική και δυναμική διεργασία, έγκειται στη διάθεση, την ικανότητα και την ευαισθησία να μπορεί κανείς να αλληλεπιδρά και να συνδιαλέγεται πολιτισμικά με τον έτερο, οικοδομώντας έτσι τη δικιά του ταυτότητα (Maine et al, επερχόμενο). Καθώς προϋπόθεση να πραγματοποιηθεί μια τέτοια διεργασία είναι ο διάλογος, ο μόνος τρόπος να διδαχθεί ο πολιτισμικός γραμματισμός είναι η διαλογική παιδαγωγική και επιχειρηματολογία που ενισχύουν την ανοχή, την ενσυναίσθηση, την κριτική σκέψη, τη μεταγνώση, την κοινωνική διάδραση και την αποδοχή διαφορετικών οπτικών και θέσεων.

Ο διάλογος είναι το βασικό μέσο ανάπτυξης της ανθρώπινης ευφυΐας και μέσω του διαλόγου αναπτύσσουμε τη συνείδηση, ελέγχουμε τις διανοητικές διεργασίες και εξελίσσουμε τα εργαλεία της σκέψης (Fisher, 2007, p. 616). Το νόημα δημιουργείται μέσα από τον διάλογο και δεν είναι στατικό, αλλά είναι δημιουργήμα διάφορων φωνών. Τα παιδιά συμμετέχουν και εξετάζουν τις διάφορες προσεγγίσεις, ιδέες και οπτικές γωνίες, για παράδειγμα μέσα από την απάντηση τριών εξίσου σημαντικών ερωτήσεων: α) «Τι λέω εγώ;», β) «Τι λες εσύ;», γ) «Τι υποστηρίζουν οι άλλοι;» (Fisher, 2007, p. 616). Οι μορφές διδασκαλίας και η συζήτηση που διεγείρει τη σκέψη ορίζονται ως «διαλογικές». Η διαλογική διδασκαλία αναφέρεται επομένως στα είδη της λεκτικής αλληλεπίδρασης που προάγουν το

---

² Συγκεκριμένα οι εννέα εταίροι του ερευνητικού προγράμματος είναι: Faculty of Education, University of Cambridge (Βρετανία), Τμήμα Παιδαγωγικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας (Κύπρος), Faculty of Social Sciences and Humanities/Universidade Nova de Lisboa (Πορτογαλία), Centre National de la Recherche Scientifique /Telecom ParisTech (Γαλλία), Department of Music, Art and Culture Studies/ University of Jyväskylä (Φινλανδία), Faculty of Psychology/University of Münster (Γερμανία), Institute of Educational Sciences/Humboldt University Berlin (Γερμανία), Institute of Educational Sciences/University of Vilnius (Λιθουανία), Developmental and Educational Psychology Department/University of Barcelona (Ισπανία), School of Education/The Hebrew University of Jerusalem (Ισραήλ). Την ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου Λευκωσίας αποτελεί μια διεπιστημονική ομάδα με συντονίστρια τη Μαρία Ευαγόρα (Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Διδακτικής των Φυσικών Επιστημών)· κατά αλφαβητική σειρά τα μέλη της υπόλοιπης κυπριακής ερευνητικής ομάδας είναι η Χριστιάνα Καρούσιου (Επίκουρη Καθηγήτρια Εκπαιδευτικής Ηγεσίας και Διοίκησης), η Έλενα Παπαναστασίου (Καθηγήτρια Μεθοδολογίας και Έρευνας), η υποφαινόμενη, η Αγνή Στυλιανού (Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας) και δύο μεταδιδακτορικές συνεργάτιδες: Μαρία Βρίκη (ειδική στον Διάλογο) και Μαρία Χατζηναστάση (ειδική στην Παιδική Λογοτεχνία).

³ Ευχαριστώ τη Fiona Maine, κύρια συντονίστρια του ερευνητικού προγράμματος Dialls, που έθεσε στη διάθεσή μου το υπό δημοσίευση άρθρο που συνέγραψε με άλλους δύο συνεργάτες.

γνωστικό ερέθισμα, διευρύνουν τη συναίσθηση και μεγιστοποιούν το διαλογικό πλαίσιο της σκέψης των παιδιών (Fisher, 2007, p. 617).

Η στρατηγική του διαλόγου ενδυναμώνει τα παιδιά κοινωνικά και γνωστικά, καθώς τα καθιστά ικανά να αφηγούνται, να εξηγούν, να δίνουν οδηγίες, να ρωτούν διάφορες ερωτήσεις, να ακούνε οικοδομώντας πάνω στις απαντήσεις των άλλων, να αναλύουν, να λύνουν προβλήματα, να υποθέτουν, να φαντάζονται, να συζητούν να επιχειρηματολογούν, να κρίνουν, να διαπραγματεύονται, να εξερευνούν και να αξιολογούν ιδέες (Fisher 2007, p. 618). Τα παιδιά μιλούν για να μάθουν και μαθαίνουν να μιλούν (Alexander, 2010, p. 105). Για να γίνει, ωστόσο, κάτι τέτοιο αποτελεσματικά είναι σημαντικό ο δάσκαλος να είναι εκπαιδευμένος να εκπαιδεύσει τους μαθητές ως προς τις δεξιότητες ενός διαλόγου, που σημαίνει οι μαθητές να μπορούν και να είναι πρόθυμοι να ακούν και να αποδέχονται διαφορετικές απόψεις, να ρωτούν αποτελεσματικές ερωτήσεις, να σκέφτονται κριτικά και δημιουργικά στα υπό συζήτηση θέματα και να ασκούν καλή κριτική στο τι σκέφτονται και τι κάνουν (Fisher, 2007, p. 618). Ο διάλογος στη διαλογική διδασκαλία δεν είναι μόνο μεταξύ του δασκάλου και του μαθητή ή μεταξύ των μαθητών είναι μεταξύ της μονάδας και του υπόλοιπου κοινωνικού συνόλου, πρόκειται, λοιπόν, για μια κοινωνικοπολιτισμική και δημόσια αλληλεπίδραση, όχι απλώς μια ενδοτηματική αλληλεπίδραση (Alexander 2010, p. 105).

Στο πλαίσιο της καλλιέργειας και προετοιμασίας των μαθητών (δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης) να γίνουν ενεργοί και ανεξάρτητα σκεπτόμενοι πολίτες μέσα από τον διάλογο, οι Reznitskaya και άλλοι αναφέρονται στο «συνεργατικό σκέπτεσθαι» (collaborative reasoning) –το οποίο αναπτύσσει την ικανότητα επιστράτευσης λογικής και στέρεης επιχειρηματολογίας⁴ ως προς την επίλυση σύνθετων προβλημάτων– και αναλύουν τη θεωρία τους για τον τρόπο ανάπτυξης αυτής της δεξιότητας αλλά και τον τρόπο που οι εκπαιδευτικοί προωθούν την κατάκτηση αυτής της γνώσης (2009, pp. 29-48).⁵ Τα πορίσματά τους ενισχύουν τη γενικότερη βιβλιογραφία ότι τα παιδιά, ήδη από τη δημοτική εκπαίδευση είναι έτοιμα γνωστικά να αναπτύξουν δεξιότητες επιχειρηματολογίας και έτσι είναι χρήσιμο να προωθείται η διδασκαλία της επιχειρηματολογίας από μικρές ηλικίες (Reznitskaya et al, 2009, p. 43), καθώς όπως θα προσθέταμε στην προκειμένη περίπτωση αποτελεί και ενισχυτικό μέσο πολιτισμικού γραμματισμού. Η διεθνής έρευνα έχει αποδείξει ότι η μέθοδος της επιχειρηματολογίας και συγκεκριμένα της διαδραστικής ομαδοσυνεργατικής επιχειρηματολογίας αυξάνει σε πολύ μεγάλο βαθμό το ενδιαφέρον και των έφηβων μαθητών της μέσης εκπαίδευσης (Chin & Anderson, 1998, p. 316). Οι Reznitskaya κ.ά. συμπεραίνουν ότι στη διαλογική διδασκαλία, στην οποία εμπεριέχεται και η επιχειρηματολογία, αυτό που έχει τελικά σημασία δεν είναι η γνώση των «ορθών» απαντήσεων, η καθαυτή επίλυση ενός προβλήματος που θέτει ένα δίλημμα ή η ομοφωνία, αλλά οι δείκτες αποτελεσματικότητας που εστιάζουν στην ποιότητα του διαλόγου, όπως προκύπτει από τη σκέψη και τον συλλογισμό των μαθητών (Reznitskaya et al, 2009, p. 43). Πρόκειται για μία άποψη που επισημάνθηκε ήδη από τον Αριστοτέλη, ο οποίος παρατήρησε ότι έργο της ρητορικής, ως «σύστημα [...] δημιουργίας πειθούς», [...] «δεν είναι να επιτύχει να πείσει, αλλά να διακρίνει τα υπάρχοντα σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση μέσα πειθούς» (Αριστοτέλη *Ρητορική* Πρώτο Βιβλίο, κεφ. 1. 1355a-b).

Η Maine, πέρα από τη διαλογική διδασκαλία, κάνει λόγο για διαλογική ανάγνωση και αναφέρει ότι το διαλογικό πλαίσιο δεν είναι κυρίως μεταξύ παιδαγωγού και μαθητή, αλλά μεταξύ αναγνώστων που διαλέγονται τόσο μεταξύ τους όσο και με το κείμενο (2015, p. 124). Άρα, λοιπόν, η πράξη της ανάγνωσης είναι μια διαλογική διαδικασία. Οι «διαλογικοί» λοιπόν «αναγνώστες», σύμφωνα με τη Maine, έχουν τα εξής χαρακτηριστικά: α) είναι κριτικοί και δημιουργικοί αναγνώστες, αφού ρωτούν,

---

⁴ Ως επιχείρημα ορίζεται σύμφωνα με τον Govier «μια σειρά από ισχυρισμούς στους οποίους ένας ή περισσότερους από αυτούς –οι υποθέσεις– επιστρατεύονται, για να δώσουν λόγους για έναν άλλο ισχυρισμό, το συμπέρασμα» [...] «είναι η προσπάθεια τεκμηρίωσης ενός ισχυρισμού στη βάση άλλων ισχυρισμών» (2014, σσ. 1-2). Επιχειρηματολογία νοείται η διαδικασία δόμησης ενός επιχειρήματος (Rapanta 2019, ix).

⁵ Βεβαίως υπάρχουν πολυάριθμα βιβλία και μελέτες που αναφέρονται σε δεξιότητες επιχειρηματολογίας και τρόπους προώθησής τους στην τάξη. Ενδεικτικά αναφέρω την Kuhn, 1991 και την πρόσφατη μονογραφία της Rapanta (2019), η οποία οξυδερκώς συνθέτει τα βασικά πορίσματα της εκτενούς και συνεχούς έρευνας στο πεδίο της Επιχειρηματολογίας και της Επιχειρηματολογίας στην Εκπαίδευση.

ψάχνουν και διεγείρουν ζητήματα, β) μπορούν να ανταποκρίνονται, δηλαδή διαθέτουν ευελιξία και είναι ικανοί να οικοδομούν πάνω στις ιδέες των άλλων, γ) είναι συνεργάσιμοι, επειδή είναι ικανοί να διαχειριστούν μια συζήτηση αποτελεσματικά και να διαπραγματευτούν ποικίλα νοήματα και δ) μπορούν να αναστοχαστούν, καθώς διαθέτουν μεταγνωστικές δεξιότητες που τους βοηθούν να αντιλαμβάνονται την πορεία της σκέψης τους και τον ρόλο τους στο διαλογικό πλαίσιο επικοινωνίας (Maine 2015, pp. 116-120). Βεβαίως τα χαρακτηριστικά αυτά δεν τα φέρει κανείς εκ γενετής, αλλά διδάσκονται μέσα από συγκεκριμένες πρακτικές, στρατηγικές και καλά οργανωμένα μαθήματα και εργασία.

Στο συγκεκριμένο ερευνητικό πρόγραμμα τα εργαλεία που προσφέρονται είναι πολυτροπικά και κατά βάση εικονιστικά κείμενα που έχουν δημιουργηθεί στην Ευρώπη. Δείγμα της γνώσης και των δεξιοτήτων που θα κατακτηθούν είναι και τα πολιτισμικά κείμενα χωρίς λόγια που θα δημιουργήσουν οι ίδιοι οι μαθητές και θα αναρτηθούν στην ψηφιακή πλατφόρμα του ερευνητικού προγράμματος. Τα ήδη δημοσιευμένα κείμενα προς χρήση είναι εικονοβιβλία χωρίς λόγια (wordless picturebooks) και ταινίες μικρού μήκους, επίσης χωρίς λόγια.⁶ Το σημειωτικό σύστημα των μη λεκτικών αυτών κειμένων είναι κατά ένα οξύμωρο τρόπο πολυφωνικό και κατάλληλο, ώστε να βοηθήσει τους μαθητές αλλά και τους εκπαιδευτικούς να συζητήσουν την έννοια της πολιτισμικής ταυτότητας, πέρα από οποιαδήποτε προσκόλληση σε στερεοτυπικές και παγιωμένες συμβάσεις και απόψεις. Επίσης, η έρευνα επιβεβαιώνει ότι η σιωπηρή φύση των εικονοβιβλίων χωρίς λόγια απαιτεί αναγνώστες-συγγραφείς, οι οποίοι ως προς την πρόσληψη του κειμένου «θα αναλαμβάνουν ρίσκα με τη φαντασία τους, θα ενεργοποιούν τις διακειμενικές και πολιτισμικές τους γνώσεις και θα εμπιστεύονται την ικανότητά τους να νοηματοδοτούν την οπτική αφήγηση» (Agizpe, 2013, p. 170).

Το περιεχόμενο των κειμένων που περιλαμβάνονται στο ερευνητικό πρόγραμμα έχει να κάνει με τις βασικές έννοιες που χρησιμοποιεί το «Πολιτισμικό Πλαίσιο Ανάλυσης» του προγράμματος, το οποίο ουσιαστικά διαθέτει τέσσερις θεματικές ενότητες, που χωρίζονται με τη σειρά τους σε υποενότητες. Η πρώτη ενότητα σχετίζεται με τις *στάσεις* και τις *διαθέσεις*: όπως ανοχή, ενσυναίσθηση και συμπερίληψη, η δεύτερη θεματική ενότητα αναφέρεται στη *συνύπαρξη*, όπου εδώ εμπεριέχονται θέματα, όπως η αποδοχή της διαφορετικότητας, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δημοκρατία, η ισότητα, η αλληλεγγύη και η παγκοσμιοποίηση. Η τρίτη θεματική ενότητα αφορά τη *κοινωνική ευθύνη*, όπου συμπεριλαμβάνονται έννοιες αειφόρου ανάπτυξης και κλιματολογικών αλλαγών, πολιτότητας, κοινωνικής και πολιτικής επάρκειας, ενεργού συμμετοχής και συνεργασίας. Στην τελευταία θεματική ενότητα, *Ευρωπαίος πολίτης*, συνυπάρχουν οι έννοιες του ανήκειν, της κοινής κληρονομιάς, της πολιτισμικής κληρονομιάς και των ευρωπαϊκών αφηγήσεων.

Τα βιβλιογραφικά στοιχεία των κειμένων, οι περιλήψεις, τα εξώφυλλα, η προτεινόμενη ηλικιακή ομάδα αναγνωστών αλλά και οι θεματικές, στις οποίες μπορούν να ενταχθούν, υπάρχουν στην ηλεκτρονική βιβλιοθήκη της πλατφόρμας του προγράμματος, στον σύνδεσμο: https://dialls2020.eu/tools-resources/teachers-resources/?sf_paged=10. Αξίζει να αναφερθεί ότι στη λίστα αυτή εμπεριέχεται και το πρώτο και μοναδικό μέχρι στιγμής εικονοβιβλίο από Ελληνίδα συγγραφέα/εικονογράφο, που κυκλοφόρησε το 2018 από τις εκδόσεις Καλειδοσκόπιο, με τίτλο *Η φάλαινα, το αγόρι και η θάλασσα ανάμεσά τους* της Πέρσας Ζαχαριά και έλαβε το δεύτερο βραβείο στην κατηγορία Παιδικό Βιβλίο με Εικονογράφιση, στη βράβευση του *Αναγνώστη* το 2019.

Με βάση 45 από τα βιβλία που βρίσκονται στη βιβλιοθήκη της πλατφόρμας έχουν ήδη δημιουργηθεί και εφαρμοστεί πιλοτικά 15 σαραντάλεπτα διαφορετικά σχέδια μαθήματος για τρεις ηλικιακές ομάδες: ηλικίες 5-6 (νήπια), 8-9 (τρίτη τάξη Δημοτικού) και 14-15 (τρίτη τάξη Γυμνασίου). Τα σχέδια μαθήματος έχουν γίνει σε συνεργασία με μάχιμους εκπαιδευτικούς και τους ερευνητές του προγράμματος των τεσσάρων εταίρων χωρών (Αγγλίας, Κύπρου, Πορτογαλίας και Λιθουανίας). Αυτή αποτέλεσε και την πρώτη φάση του προγράμματος.

Η δεύτερη φάση περιλαμβάνει την οριστική πια εφαρμογή του Εκπαιδευτικού Προγράμματος, που ετοιμάστηκε για τις τρεις βαθμίδες της Εκπαίδευσης (προδημοτική, δημοτική και δευτεροβάθμια) και

---

⁶ Βοηθητικό εγχειρίδιο με παιδαγωγικούς τρόπους προσέγγισης των βιβλίων χωρίς λόγια και των σύντομων ταινιών, όπου το κυρίαρχο σημειωτικό σύστημα είναι το οπτικό, αποτελεί η μονογραφία του Serafini, 2014, βλ. κυρίως σσ. 91-101, 111-116, 155-160.

θα γίνει το έτος 2019-2020. Θα περιλαμβάνει σύγχρονα και ασύγχρονα μαθήματα, στα οποία μέσω της ηλεκτρονικής πλατφόρμας θα επιχειρείται όχι μόνο ενδοσημασιακή αλληλεπίδραση των μαθητών, αλλά και διάλογος με μαθητές από άλλες τάξεις της ίδιας χώρας αλλά και με μαθητές από χώρες εταίρους που δημιούργησαν το υλικό. Στο τέλος της δεύτερης φάσης θα διοργανωθεί το Υβριδικό-(ημιψηφιακό) Μαθητικό Συνέδριο DIALLS 2020, στο οποίο θα λάβουν μέρος μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, από τις χώρες εταίρους, οι οποίοι θα συνεργαστούν διαδικτυακά για τη δημιουργία της Μαθητικής Διακήρυξης (Μανιφέστο) για τον Πολιτισμικό Γραμματισμό. Ερευνητές θα αναλύσουν τις συζητήσεις που θα διενεργηθούν διαδικτυακά στις τάξεις, και θα δημιουργήσουν υλικό ανοιχτής πρόσβασης με βάση τις απομαγνητοφωνημένες συναντήσεις. Το υλικό αυτό θα είναι διαθέσιμο σε διάφορες γλώσσες.

Στην τρίτη φάση (2020-2021) το Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Πολιτισμικού Γραμματισμού θα αναρτηθεί ως υλικό ανοιχτής πρόσβασης για εκπαιδευτικούς με στόχο την υποστήριξη τους στον σχεδιασμό και ανάπτυξη γνώσης, δεξιοτήτων και ικανοτήτων πολιτισμικού γραμματισμού.

Είναι χρήσιμο σε αυτό το σημείο να δώσω ένα από και σύντομο παράδειγμα ενός ενδεικτικού, ασύγχρονου μαθήματος για τις ηλικίες 8-9 ετών, με βάση το εικονοβιβλίο χωρίς λόγια της Sanna Pelliccioni, *Meidän Piti Lähteä* (Η μέρα που έπρεπε να φύγουμε), δημοσιευμένο το 2018 από τον εκδοτικό οίκο Jelgava στη Λετονία. Το βιβλίο περιγράφει το ταξίδι (συγκεκριμένα τη μετανάστευση από μία εμπόλεμη ανατολική χώρα) ενός κοριτσιού με τους γονείς του σε μια ευρωπαϊκή χώρα. Το κορίτσι βρίσκεται στην πρωτοσχολική ηλικία, στην αρχή φαίνεται να απολαμβάνει ειρηνικές στιγμές στο πατρικό του σπίτι με τους γονείς του, στη συνέχεια απεικονίζεται ο πόλεμος που ξεσπά στη χώρα της, ο τρόμος του κοριτσιού και η αθέλητη αποχώρησή της μαζί με τους γονείς της με αυτοκίνητο μέχρι τη θάλασσα και από εκεί με βάρκα σε μία τρικυμισμένη θάλασσα. Φτάνουν σε μια ειρηνική χώρα, όπου τους υποδέχονται άλλοι συμπατριώτες τους σε καταυλισμό με αντίσκηνα. Εκεί δημιουργεί φίλιες με ομήλικα παιδιά, όπου παίζουν μαζί και φυτεύουν λουλούδια. Στη συνέχεια, απεικονίζεται το κορίτσι με τους γονείς του να παίρνουν τρία διαβατήρια, τα οποία τους δίνουν το δικαίωμα να ταξιδέψουν με αεροπλάνο αυτή τη φορά, σε άλλη χώρα υποδοχής, όπου τους δίνεται κλειδί σε διαμέρισμα πολυκατοικίας. Η οικογένεια παρουσιάζεται χαρούμενη στο νέο ασφαλές περιβάλλον, όπου μόλις εγκαταστάθηκε και στο τέλος το κορίτσι δημιουργεί νέους φίλους στη νέα χώρα διαμονής.

Το βιβλίο αυτό εντάσσεται στη θεματική ενότητα Ευρωπαίος πολίτης και ως υποενότητα διαθέτει την έννοια του ανήκειν. Αυτό το μάθημα θα είναι ασύγχρονο, ωστόσο ο εκπαιδευτικός στο τέλος του μαθήματος θα μοιραστεί τις απόψεις των μαθητών του στην πλατφόρμα με μία τάξη από άλλη χώρα, όπου θα έχει επίσης διδαχθεί το ίδιο μάθημα. Σε κάθε σχέδιο μαθήματος ορίζονται δύο στόχοι: ένας που σχετίζεται με τον Διάλογο και την Επιχειρηματολογία και ο άλλος που σχετίζεται με τον Πολιτισμικό Γραμματισμό. Ως προς τον διάλογο και την επιχειρηματολογία, ο στόχος του συγκεκριμένου μαθήματος είναι οι μαθητές να μπορούν να αξιολογούν τις ιδέες των συμμαθητών τους και να συζητούν εναλλακτικές απόψεις, αλλά και να λαμβάνουν υπόψη τους διαφορετικές οπτικές γωνίες μίας έννοιας. Ως προς τον πολιτισμικό γραμματισμό οι μαθητές θα πρέπει να μπορούν να συζητούν τις διαφορετικές όψεις του ανήκειν (νομικές/επίσημες/κρατικές και συναισθηματικές) αλλά και τις θετικές πτυχές που διαθέτει η συγκεκριμένη έννοια.⁷

Στην αρχή, δίνουμε τα βιβλία στα παιδιά και τους ζητούμε, αφού δούνε προσεχτικά τις εικόνες, να αφηγηθούν σε πρώτο πρόσωπο ενικό την ιστορία παίρνοντας τον ρόλο της μικρής ηρωίδας. Το μικρό κορίτσι φοράει ένα χαρακτηριστικό ροζ φιογκάκι στα μαλλιά που είναι το διακριτικό της στοιχείο και με βάση αυτό μπορεί κανείς να την παρακολουθήσει στην πορεία όλου του εικονοβιβλίου. Οι μαθητές συμπληρώνουν ομαδοσυνεργατικά σημεία στην αφήγηση, συζητώντας και λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο που ο καθένας τους δίνει την προσωπική του ερμηνεία στο βιβλίο. Δίνονται και κάποιες βοηθητικές ερωτήσεις προς τα παιδιά, για να ενισχύσουν την αφήγησή τους και να τους κατευθύνουν προς τις έννοιες υπό διαλογική διδασκαλία, όπως:

---

⁷Το παρόν σχέδιο μαθήματος ετοιμάστηκε σε συνεργασία της συγγραφέα και της μεταδιδασκαλικής συνεργάτιδας του υπό παρουσίαση ερευνητικού προγράμματος Μαρίας Χατζηαναστάση. Τα κείμενα που θα διδαχθούν και η κατανομή τους σε θεματικές ενότητες έχουν οριστεί από την ηγετική ομάδα του προγράμματος στο Πανεπιστήμιο του Cambridge.

- Πού βρίσκεται το κορίτσι, στην αρχή, στο μέσο και στο τέλος της ιστορίας;
- Με ποια μέσα ταξιδεύει;
- Πώς νιώθει σε κάθε μέρος της ιστορίας;
- Πώς τελειώνει η ιστορία;

Η δραστηριότητα που τους δίνεται για σκέψη είναι η εξής και είναι επίσης ομαδοσυνεργατική. Αφού σταθούν σε κύκλο, να μοιραστούν τις σκέψεις του στην πιο κάτω ερώτηση:

- Τι θεωρείται «σπίτι» για το κορίτσι, σε κάθε μέρος της ιστορίας;

Κάθε παιδί λέει τη δική του άποψη, μέχρι να ακουστούν όλες οι απόψεις. Σε αυτό το σημείο οι μαθητές, για να υλοποιήσουν το στόχο του Διαλόγου και της Επιχειρηματολογίας, θα πρέπει να σχολιάσουν τις απόψεις που άκουσαν και να σκεφτούν εναλλακτικές ιδέες, κτίζοντας στις απόψεις των συμμαθητών τους. Ενδεχομένως, κάποιος να αναφέρει ως σπίτι τον καταυλισμό. Αφού ολοκληρώσουν τις απαντήσεις τους, τις σκέψεις και τα επιχειρήματά τους, οι μαθητές θα παρατηρήσουν προσεκτικά τις τρεις εικόνες που απεικονίζουν τον καταυλισμό στο εικονοβιβλίο και θα ερωτηθούν τα εξής:

- Γιατί αυτός ο καταυλισμός μπορεί να θεωρηθεί σπίτι;
- Τι στοιχεία καθιστούν τον καταυλισμό σπίτι;
- Τι δημιουργεί την αίσθηση του ανήκειν σε αυτό το σπίτι;
- Ποιες είναι οι θετικές πτυχές του ανήκειν;

Πιθανές απαντήσεις για τις προϋποθέσεις δημιουργίας της αίσθησης του ανήκειν μπορεί να είναι η φιλία, η ασφάλεια, η οικογένεια, η κοινότητα να μοιράζεται κανείς κοινές εμπειρίες, η συνεργασία, η επικοινωνία, η ικανοποίηση.

Στη συνέχεια, ερωτώνται οι μαθητές αν αυτά είναι αρκετά, για να νιώσει κανείς τον συγκεκριμένο χώρο ως σπίτι του και εάν υπάρχουν συγκεκριμένοι εξωτερικοί, υλικοί και νομικοί παράγοντες που κατοχυρώνουν μεγαλύτερη ασφάλεια. Οι μαθητές σε αυτό το στάδιο βλέπουν μία εικόνα που απεικονίζει τον τελικό σταθμό της οικογένειας, ένα διαμέρισμα σε μία ευρωπαϊκή χώρα. Ερωτώνται τι μεσολάβησε, για να φτάσει η οικογένεια εκεί. Τα διαβατήρια και τα κλειδιά είναι η απάντηση, τα οποία υπάρχουν σε άλλη εικόνα και διασφαλίζουν νομικά και επίσημα πια την αίσθηση του ανήκειν.

Αφού γίνει σύνοψη των διάφορων απαντήσεων, ο/η εκπαιδευτικός τις αναρτά στην πλατφόρμα, για να διαβαστούν από την τάξη της άλλης χώρας, ενώ η ίδια διαβάσει τις απόψεις των μαθητών της χώρας αποδέκτη στην τάξη της.

Το έργο που θα κληθούν οι μαθητές να κάνουν ως πολιτισμικό κείμενο είναι να φτιάξουν το νέο διαβατήριο του κοριτσιού, ζωγραφίζοντας τη φωτογραφία της, γράφοντας το όνομά της, υποθέτοντας τη νέα χώρα, στην οποία είναι υπήκοος, όπως και τα υπόλοιπα στοιχεία που είναι απαραίτητα σε ένα διαβατήριο.

Αυτό, λοιπόν, είναι ένα ενδεικτικό σχέδιο μαθήματος, υπό διαμόρφωση και από τις άλλες χώρες εταίρους, το οποίο θα περιλαμβάνεται στη σειρά των δεκαπέντε μαθημάτων για τον Πολιτισμικό Γραμματισμό μέσα από τον Διάλογο και την Επιχειρηματολογία για παιδιά 8-9 ετών, με εστίαση στην επίσης ρευστή και μετασχηματιστική έννοια του ανήκειν (τόσο ως πολιτική όσο και ως συναισθηματική έννοια) (Lähdesmäki, Saresma, Hiltunen, Jäntti, Säaskilahti, Vallius and Ahvenjärvi, 2016, p. 234).⁸

Σύμφωνα με τον Wegerif, δεν πρέπει να είμαστε ικανοποιημένοι με τη διδασκαλία πληροφοριών και παγιωμένων γνώσεων, καθώς αυτές σε σύντομο χρονικό διάστημα μπορούν να θεωρηθούν

⁸Η έννοια του ανήκειν θεωρείται στη σύγχρονη βιβλιογραφία επιστημονικός όρος, ο οποίος εφαρμόζεται ως θεωρητικό και αναλυτικό ερευνητικό εργαλείο, το οποίο όπως και η έννοια της «ταυτότητας» χρήζει διεπιστημονικής προσέγγισης (Lähdesmäki et al., 2016, σ. 234).

παρωχημένες, αντί αυτού «είναι χρήσιμο να διδάσκουμε τους μαθητές πώς να διαλέγονται και μέσα από τη διαδικασία του διαλόγου η γνώση συνεχώς θα δομείται, θα αποδομείται και θα αναδομείται» (2006, p. 60).

Αν αποδεχτούμε την ισχύ της άποψης αυτής σε σχέση με τη διδασκαλία ετοιμοπαράδοτων πληροφοριών και δεδομένων, πόσο μάλλον μια τέτοια άποψη καθίσταται επιτακτική ανάγκη για τη διδασκαλία εννοιών, που έχουν ρευστό χαρακτήρα και αενάως διαμορφώνονται, όπως η έννοια του πολιτισμικού γραμματισμού.

Βιβλιογραφία

- Alexander, R. (2010). Speaking but not listening? Accountable talk in an unaccountable context. *Literacy*, 44(3), 103-111.
- Αριστοτέλης (2002). *Ρητορική Α'* (Δ. Λυπουρλής, εισαγωγή, μετάφραση και σχόλια). Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Arizpe, E. (2013). Meaning-making from wordless (or nearly wordless) picturebooks: What educational research expects and what readers have to say. *Cambridge Journal of Education*, 43(2), 163-176.
- Chinn, C. A. & Anderson, R. C. (1998). The structure of discussions that promote reasoning. *Teachers College Record*, 100(2), 315-368.
- Fischer, R. (2007). Dialogic teaching: Developing thinking and metacognition through philosophical discussion. *Early Child Development and Care*, 177(6-7), 615-631.
- Govier, T. (2014). *A practical study of argument*. Boston: Wadsworth & Cengage Learning.
- Kuhn, D., (1991). *The skills of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lähdesmäki, T., Saresma T., Hiltunen, K., Jäntti, S., Sääsikähti, N., Vallius, A. & Ahvenjärvi, K. (2016). Fluidity and flexibility of “belonging”: Uses of the concept in contemporary research. *Acta Sociologica*, 59(3), 233-247.
- Maine, F. (2015). *Dialogic readers: Children talking and thinking together about visual texts*. Λονδίνο: Routledge.
- Maine, F., Cook, V. & Lähdesmäki, T. (αποδεκτό για δημοσίευση). Reconceptualizing Cultural Literacy as a dialogic practice. *London Review of Education*.
- Pelliccioni, S. (2018). *Meidän Piti Lähteä*. Ελσίνκι: S&S.
- Rapanta, C. (2019). *Argumentation Strategies in the Classroom*. Delaware, US: Vernon Press.
- Reznitskaya, A., Kuo, L-J., Clark, A- M., Miller, S., Jadallah, M., Anderson, R.C. & Nguyen Jahiel, K. (2009). Collaborative reasoning: A dialogic approach to group discussions. *Cambridge Journal of Education*, 39(1), 29-48.
- Serafini, F. (2014). *Reading the visual: An introduction to teaching multimodal literacy*. New York: Teachers College Press Columbia University.
- Wegerif, R. (2006). Dialogic education: What is it and why do we need it? *Education Review*, 19(2), 58-66.
- Ζαχαριά, Π. (2018). *Η φάλαινα, το αγόρι και η θάλασσα ανάμεσά τους*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.

Σύνδεσμος ιστοσελίδας του ερευνητικού προγράμματος Dialls
<https://dialls2020.eu/>